

Steunpunt LOA
Unit Onderwijsloopbanen
Dekenstraat 2
B – 3000 Leuven

Perstekst 29 oktober 2003
CIJFERBOEK 'SOCIALE ONGELIJKHEID IN HET VLAAMS ONDERWIJS'

Steven Groenez, Inge Van den Brande & Ides Nicaise

Hoger instituut
voor de arbeid

Inleiding

Eén van de opdrachten van het Steunpunt Loopbanen doorheen Onderwijs naar Arbeidsmarkt (kortweg LOA) is het aanleveren van beleidsrelevante informatie uit bestaande gegevensbronnen. In dit onderzoeksrapport wordt de Panel Studie van Belgische Huishoudens (PSBH) voor dit doel ontgonnen. Dit huishoudpanel bevat informatie over dezelfde huishoudens en individuen doorheen zowat de ganse jaren '90.¹ Alhoewel het niet specifiek voor onderwijsdoeleinden is ontworpen, bevat het toch heel wat indicatoren over de onderwijsloopbaan van Vlaamse jongeren: participatie, oriëntering, schoolse vertraging,² en behaalde kwalificaties. Deze indicatoren worden gerelateerd aan sociale kenmerken zoals socio-economische afkomst (diploma, tewerkstellingssituatie en beroepsstatus van ouders), etnisch-culturele afkomst (nationaliteit en thuistaal van de jongeren), geslacht en gezinssituatie (één- versus twee-oudergezinnen).

Het voorliggende rapport is louter beschrijvend, maar bevat een overvloed van cijfermateriaal (meer dan 380 tabellen en grafieken). Voor het eerst zijn representatieve en recente gegevens beschikbaar voor alle onderwijsniveaus. Over het secundair en het hoger onderwijs ontbreekt het niet aan studies, maar het is bv. zowat 30 jaar geleden dat de sociale ongelijkheid in het kleuteronderwijs nog in kaart gebracht werd, en nog nooit eerder zijn betrouwbare cijfers gepubliceerd over de ongelijkheid in het buitengewoon onderwijs. Het is ook de eerste maal dat de verschillen tussen Vlaamse en migrantenjongeren doorheen de ganse onderwijsloopbaan becijferd zijn.

Het rapport geeft onrechtstreeks ook enkele nuttige aanwijzingen over de impact van het voorbije beleid en over actuele beleidsvragen m.b.t. democratisering van het onderwijs. Globaal kan gesteld worden dat de gelijke kansen naar *geslacht* (méér dan) gerealiseerd zijn,³ terwijl de *sociale* gelijkheid erg moeizaam vordert.

1. Ongelijkheid start bij de instap in het kleuteronderwijs, en groeit stelselmatig met het onderwijsniveau

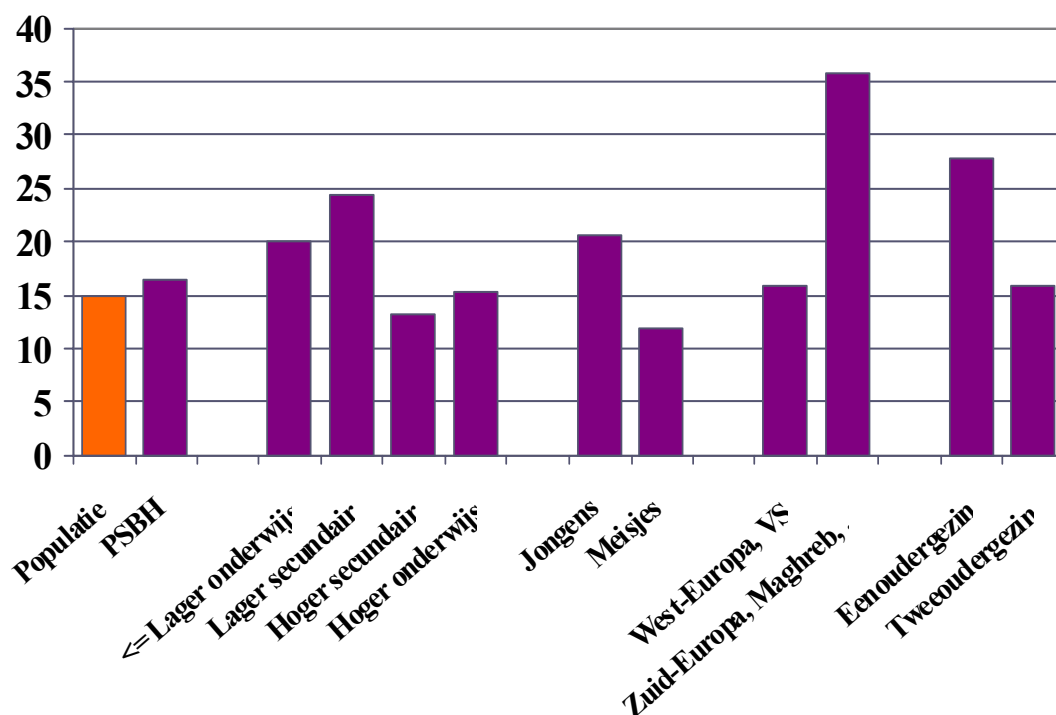
Zowat 16% van de Vlaamse 2,5- en 3-jarigen zit (nog) niet in de kleuterschool. Reeds bij deze groep is de sociale ongelijkheid opmerkelijk groot. Zo blijkt dat kleuters uit lagere sociale klassen er niet alleen minder snel mee starten, maar ook dat zij er ook vaker vertraging oplopen. Daarnaast spelen ook etnisch-culturele factoren een rol zoals nationaliteit van het kind of de taal die men thuis spreekt: bv. bedraagt de niet-participatie bij kinderen van Maghrebijnse nationaliteit 36%. Doch na controle voor andere invloeden blijkt dat het effect van etniciteit niet significant is: de lagere participatiegraad van de kinderen met een vreemde nationaliteit heeft meer te maken met de lage beroepsstatus van hun ouders dan met hun nationaliteit op zich. Vooral kinderen met niet-actieve ouders hebben een hogere kans op niet-participatie. Welnu, 54% van de vaders en 80% van de moeders van kinderen met een niet-westerse nationaliteit zijn niet actief. Het geslacht van het kind blijkt ook een significant effect te hebben.

Jongens participeren minder vlug aan het kleuteronderwijs dan meisjes. Aan het einde van het kleuteronderwijs hebben zij ook merkkelijk vaker vertraging opgelopen dan meisjes. Tot slot blijkt ook de gezinssituatie een belangrijke invloed te hebben op de schoolloopbaan van de kleuter: kinderen van alleenstaande moeders participeren minder vlug aan het kleuteronderwijs en lopen tegen het einde van het kleuteronderwijs vaker vertraging op dan kinderen van moeders uit twee-oudergezinnen.

¹ In concreto slaat de gebruikte informatie op schooljaren 1991-1992 t.e.m. 1998-1999.

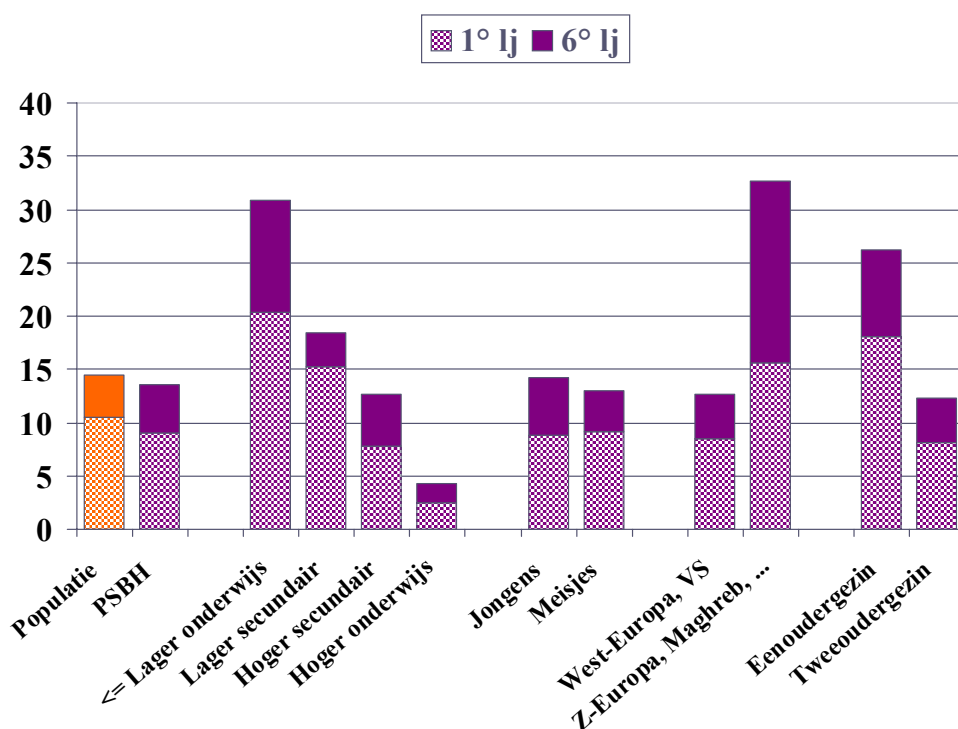
² Schoolse vertraging werd gemeten als het verschil tussen de theoretische en feitelijke leeftijd in elk leerjaar.

³ Ongelijkheden naar studierichting niet te na gesproken.

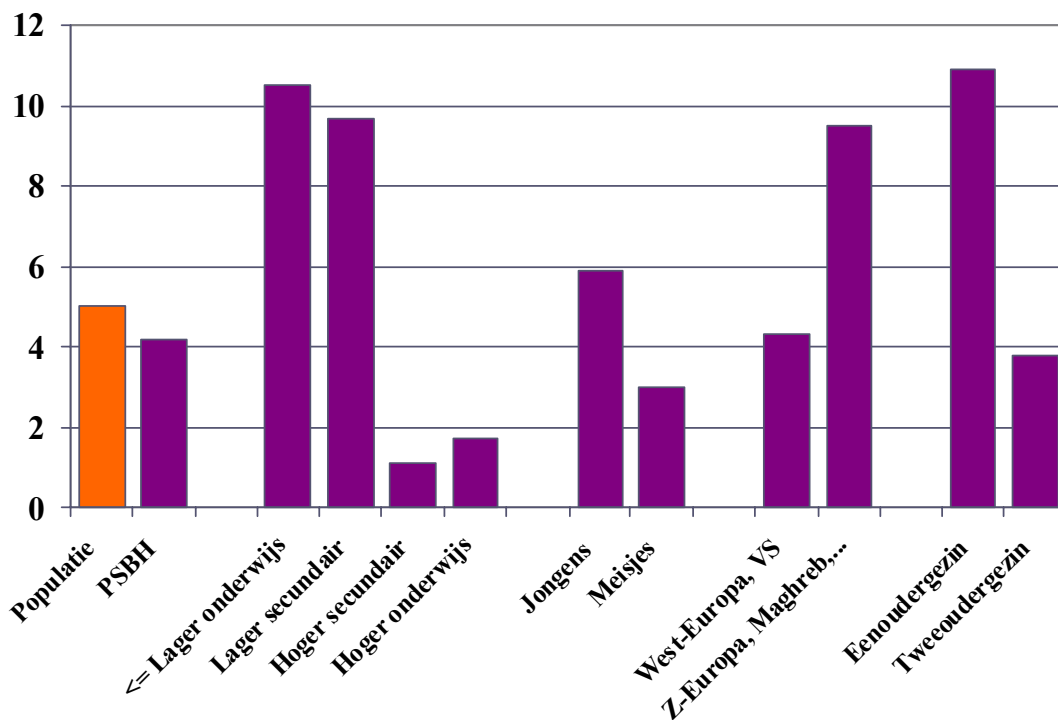

Figuur 1 Niet-participatie aan het kleuteronderwijs op 2,5-3 jaar (%) naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezinssituatie

De sociale ongelijkheid tekent zich verder af in het *lager onderwijs*. Vooral het eerste leerjaar blijkt voor veel leerlingen een struikelblok te vormen. De socio-professionele categorie van vader en moeder zijn belangrijke verklarende variabelen, zowel voor de vertraging die het kind oploopt in het lager onderwijs als voor de kans dat het kind wordt doorverwezen naar het buitengewoon lager onderwijs. Bijvoorbeeld is de kans op vertraging reeds in het eerste leerjaar tienmaal groter bij kinderen van laaggeschoolde moeders dan bij kinderen van hooggeschoolden. Daarnaast blijkt ook dat kinderen van alleenstaande ouders meer kans hebben op vertraging in het lager onderwijs en meer kans hebben om doorverwezen te worden naar het buitengewoon lager onderwijs. De nationaliteit heeft eveneens een significant effect op de vertraging die het kind oploopt, doch het effect van nationaliteit op buitengewoon lager onderwijs is andermaal niet significant. Tot slot heeft ook het geslacht van het kind een zeer belangrijke invloed op de kans om in het buitengewoon lager onderwijs terecht te komen. Jongens hebben namelijk dubbel zoveel kans op doorverwijzing dan meisjes.

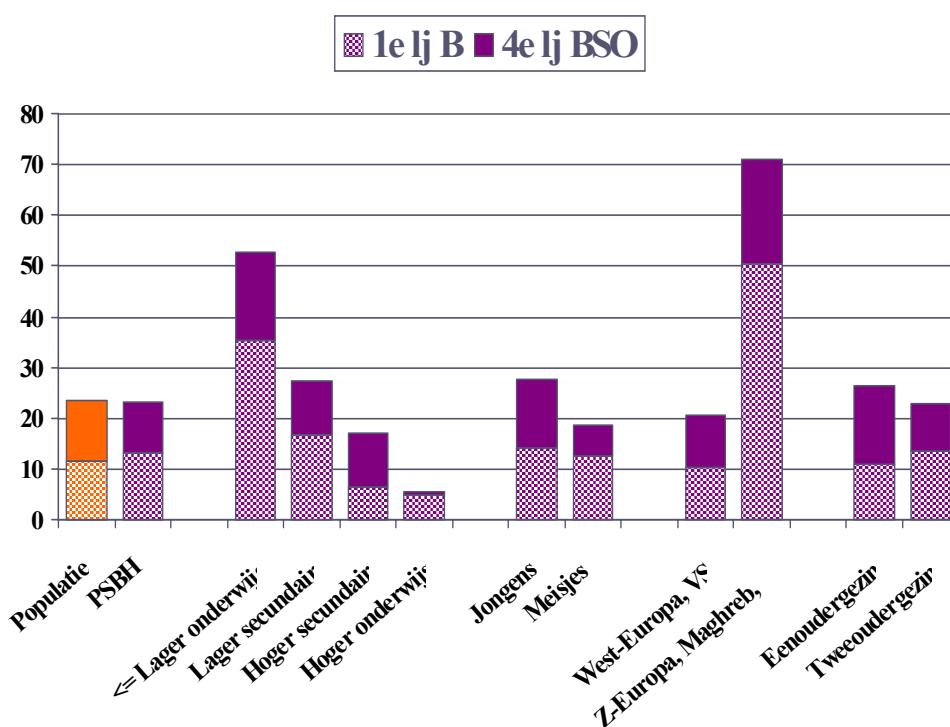

Figuur 2 Schoolse vertraging in het 1e en 6e leerjaar lager onderwijs (%) naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezinssituatie

Figuur 3 Doorverwijzing naar het buitengewoon lager onderwijs (%) naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezinssituatie

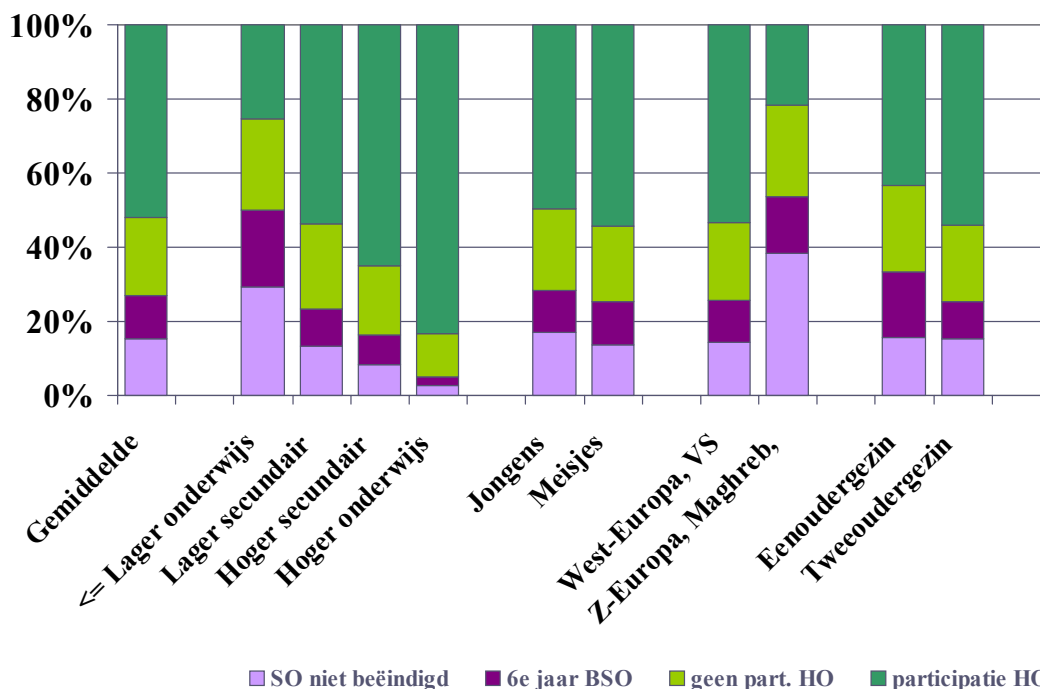
In het *secundair onderwijs* neemt de sociale ongelijkheid verder toe. We merken duidelijke verschillen naar sociale afkomst, niet alleen voor wat betreft de schoolse vertraging van de jongere maar ook voor wat betreft zijn of haar studieoriëntatie. Opnieuw zijn zowel de socio-professionele categorie van de vader als die van de moeder cruciale voorspellers. Jongeren uit lagere sociale klassen lopen namelijk meer schoolse vertraging op en komen in het BSO of TSO terecht, maar ook in het deeltijds beroepsonderwijs, het leercontract of het buitengewoon secundair onderwijs. Bijvoorbeeld hebben kinderen van laaggeschoolde moeders tienmaal zoveel kans om in het 4e jaar BSO te zitten als kinderen van hooggeschoolden. Daarnaast blijkt ook het geslacht van de jongere een zeer belangrijke determinant te zijn. Jongens lopen in het secundair onderwijs vaker vertraging op dan meisjes en komen meer in de 'zwakkere' onderwijsvormen terecht. Tot slot zien we dat jongeren uit gebroken gezinnen meer kans hebben om vertraging op te lopen. Het al dan niet samenleven van de moeder heeft daarentegen weinig effect op de studieoriëntatie van de jongere. De nationaliteit blijkt effect te hebben, zowel op de studieoriëntatie als op de schoolse vertraging die de jongere oploopt in het secundair onderwijs, ook wanneer andere sociale ongelijkheidsindicatoren mee in aanmerking worden genomen. Jongeren met Magrebijnse nationaliteit lopen vaker vertraging op, en komen vaker in het BSO terecht dan jongeren met een West-Europese nationaliteit (meer dan de helft van de Maghrebijnse jongeren komt al in het eerste leerjaar in de B-stroom terecht, en meer dan 70% in het 4e jaar BSO).

Figuur 4 Studieoriëntering in het secundair onderwijs (%) naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezins-situatie

Ondanks de 'rush' op het *hoger onderwijs* in de voorbije twintig jaar is er nog steeds een grote ongelijkheid in de doorstroming naar dit niveau. Die ongelijke participatie wordt sterk bepaald door de pedagogische toegangsvoorwaarden van het hoger onderwijs. Het zijn vooral jongeren uit de lagere sociale klassen die nooit een diploma behalen dat hen toegang geeft tot het hoger onderwijs. Uit de analyses blijkt dat naast de beroepscategorie en het diploma van de ouders ook de etnisch-culturele afkomst een significante invloed uitoefent, zowel op de kans om ongekwalificeerd het secundair onderwijs te verlaten, als op de kans om een diploma te behalen dat toegang geeft tot het hoger onderwijs, als op de beslissing om al dan niet te partici-

peren aan dat onderwijs (gegeven dat men toegang heeft). Naast sociale afkomst heeft ook het geslacht een quasi-significante invloed: zo hebben jongens een significant hoger risico dan meisjes om ongekwalificeerd het secundair onderwijs te verlaten of een getuigschrift te behalen dat geen toegang geeft tot het hoger onderwijs.

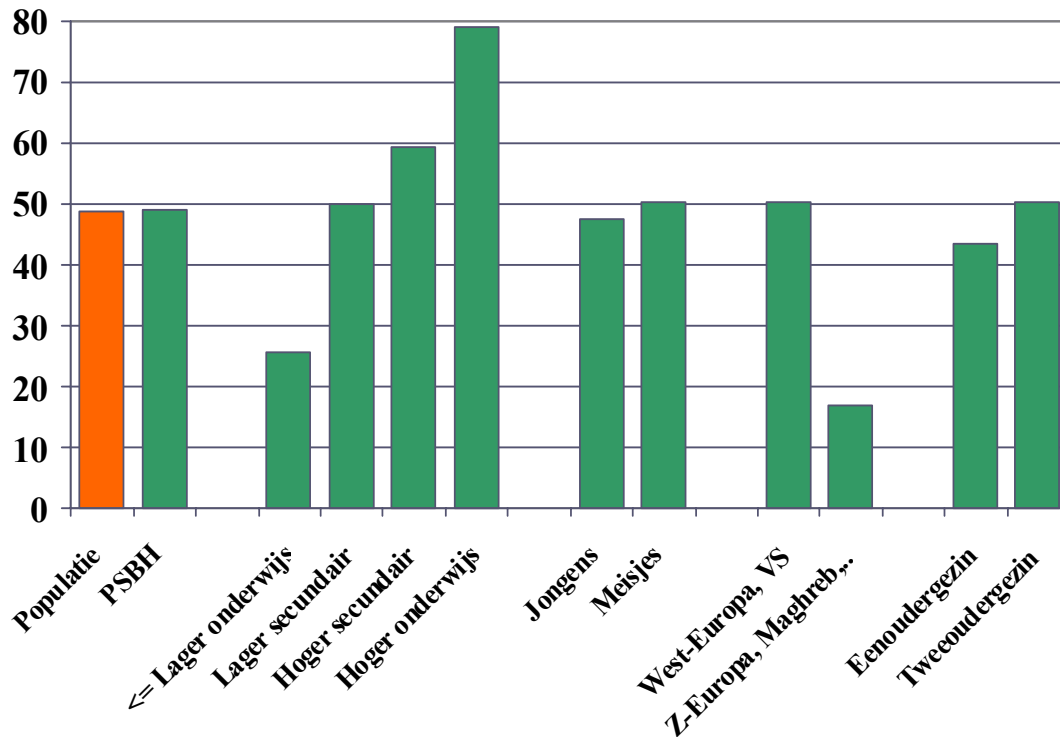

Figuur 5 Doorstroming van secundair naar hoger onderwijs naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezins-situatie

Jongeren uit de lagere sociale klassen die doorstromen naar het hoger onderwijs, kiezen hoofdzakelijk voor een hogeschoolopleiding van het korte type en veel minder voor een universitaire opleiding. Tenslotte grijpt er duidelijk een zekere zelfselectie plaats bij de beslissing om al dan niet aan het hoger onderwijs deel te nemen: de jongeren uit de lagere sociale klassen die het erop wagen zijn diegenen die het er tot dan toe quasi zonder kleerscheuren hebben van af gebracht: m.a.w. méér dan in andere lagen van de bevolking zijn het alleen de sterksten die overblijven. Dit merkt men met name aan de slaagkansen: 71% van de kinderen van laaggeschoolde moeders, die toch hoger onderwijs aanvatten, stromen na het eerste jaar gewoon door – tegenover slechts 53% van de kinderen van hooggeschoolde moeders.⁴

Uiteindelijk haalt bijna één op twee Vlaamse jongeren tegenwoordig een diploma hoger onderwijs. Bij kinderen van laaggeschoolden is dat één op vier, bij migrantenjongeren één op zes ... bij kinderen van hooggeschoolden daarentegen vier op vijf.

⁴ Deze verschillen zijn echter niet significant als men alle scholingscategorieën van ouders samen beschouwt.

Figuur 6 Kans op diploma hoger onderwijs (%) naar diploma moeder, geslacht, nationaliteit en gezinssituatie

2. Overzicht naar socio-demografische groepen

2.1 Socio-economische positie van de ouders

De belangrijkste determinant van sociale ongelijkheid in het onderwijs is ongetwijfeld de *socio-professionele status* van vader en moeder: in deze variabele zit zowel informatie vervat over de economische (in)activiteit als over beroep en scholing.

Zowel aan vaders- als aan moederszijde is de correlatie tussen deze socio-professionele status en de onderwijskansen sterk. De categorie 'niet actief' vergt wat nadere commentaar. Het gaat om een groep ouders die, om welke reden ook (lage scholing, leeftijd, ziekte, cultuurpatroon, persoonlijkheidskenmerken) zwak staat op de arbeidsmarkt, en bijgevolg ook economisch en sociaal in de periferie van de samenleving terechtgekomen zijn. Het sterke verband dat men steeds vaststelt tussen de *economische inactiviteit van de moeder* en schoolse vertraging van het kind kan dus lopen langs verschillende paden (menselijk, sociaal, cultureel en financieel vermogen). Hoe dan ook, wordt de hypothese weerlegd dat het thuisblijven van moeders, dankzij hun grotere beschikbaarheid voor hun kinderen, een gunstige invloed zou uitoefenen op de schoolloopbaan van kinderen.

Opvallend is verder dat *kinderen van zelfstandigen* doorgaans wat zwakker scoren dan hun afkomst zou laten vermoeden: zij doen het iets beter dan kinderen van lagere bedienden, maar beduidend slechter dan kinderen van hogere bedienden, en vaak zelfs minder goed dan die van geschoolde arbeiders. Dit zou erop kunnen wijzen dat deze ouders, door hun drukke beroepsbezigheden, de neiging vertonen om wat minder te investeren in de schoolse begeleiding van hun kinderen.

Ook de kinderen van *ondernemers en vrije beroepen* (de hoogste sociale afkomstcategorie) vertonen (zeker volgens de bivariate analyses) een groter risico op vertraging, en zelfs op ongekwalificeerde uitstroom dan bv. kinderen van hogere bedienden en kaderleden. Een analoog patroon vindt men soms naar diploma van de ouders: kinderen van *universitaires* doen het in een aantal tabellen minder goed dan kinderen van HOBU-gediplomeerden. Dit zou er andermaal kunnen op wijzen dat de drukke job van vader en/of moeder in zekere mate ten koste gaat van de schoolloopbaan van de kinderen. Hier is het verband echter subtieler: het 'averechts patroon' doet zich enkel voor in de tabellen m.b.t. schoolse vertraging, maar niet in die m.b.t. studieoriëntering. Dit suggereert dat de hoogste sociale klassen hoge eisen stellen t.a.v. hun kinderen. In het lager onderwijs worden ze kost wat kost in het gewoon onderwijs gehouden, in het secundair stromen ze in de eerste plaats door naar ASO-richtingen, en in het hoger onderwijs naar de universiteit. Achterstand is in zekere mate ook de prijs die deze jongeren betalen voor participatie aan een sterkere onderwijsvorm of studierichting.

Binnen het hoger onderwijs lijkt op het eerste gezicht de invloed van sociale afkomst sterk afgezwakt te zijn: inzake vertraging in het eerste jaar en normale doorstroming na het eerste jaar merkt men geen significante verschillen meer. Kinderen van laaggeschoolde ouders lijken na het eerste jaar zelfs beter door te stromen dan kinderen van hooggeschoolden (cf. supra). Zoals hogerop reeds werd vermeld, mag men niet vergeten dat achter deze schijnbare nivellering van kansen een zware selectie(vertekening) schuilgaat: de jongeren uit sociaal zwakkere gezinnen die doorgestroomd zijn naar het hoger onderwijs, zijn vaak de knapsten uit hun milieu. Omgekeerd worden jongeren uit de hoogste milieus soms a.h.w. door het hoger onderwijs gesleurd, ook al moeten ze daarvoor al eens vaker bissen of zich heroriënteren.

2.2 Etnische herkomst

In de PSBH kunnen we etnische herkomst alleen indirect waarnemen, nl. via de variabelen thuistaal en nationaliteit.

Bij het overschouwen van alle resultaten valt op, dat deze variabelen wel vaak een sterke invloed schijnen uit te oefenen in de bivariate analyses, maar dat dit verband in het kleuter- en lager onderwijs insignificant wordt na controle voor de socio-professionele status van de ouders. Dit wijst erop dat migrantenkinderen in het basisonderwijs meer gehinderd worden door de socio-professionele status van hun ouders, dan door hun taal of nationaliteit. We vinden dit fenomeen vooral terug bij de doorverwijzingen naar het buitengewoon lager onderwijs, waar de odds ratio voor westerse nationaliteit zelfs groter is dan één.⁵ Deze bevinding spreekt de vaak gehoorde stelling tegen, dat doorverwijzingen naar het buitengewoon lager onderwijs al te vaak veroorzaakt worden door loutere taalachterstand.⁶ Onze analyse suggereert, dat migrantenkinderen in het basisonderwijs eerder omwille van hun sociaal-economische positie achtergesteld raken dan omwille van taal- of culturele discriminatie.

De etnisch-culturele barrières blijken pas echt op te duiken bij de studieoriëntering in het secundair onderwijs. Maghrebijnse jongeren worden significant méér naar de B-stroom⁷ en naar het BSO (beroepssecundair

⁵ Dit zou betekenen dat de kans op doorverwijzing naar het BLO, na uitzuivering van de socio-economische invloeden, groter is bij kinderen van westerse nationaliteit dan bij migrantenkinderen.

⁶ Toegegeven, de variabele nationaliteit kan niet gelijkgesteld worden met een andere thuistaal; maar uit de data blijkt een grote overlapping tussen beide.

⁷ De B-klas is een afzonderlijke klas in het eerste leerjaar secundair onderwijs, speciaal voor jongeren die in het basisonderwijs grote vertraging hebben opgelopen. Alhoewel doorstroming naar de A-stroom mogelijk blijft, stromen bijna alle B-klassers nadien verder door naar het beroepsvoorbereidend jaar en zo naar het BSO.

onderwijs) verwezen; zij vertonen een hoger risico op ongekwalificeerde uitstroom; en zelfs met een diploma SO op zak, stromen ze minder door naar het HO.

2.3 Eénoudergezinnen

Kinderen van alleenstaande ouders blijken in het onderwijs bijna over de hele lijn benadeeld te zijn. Daarvoor bestaan alweer meerdere mogelijke verklaringen. Alleenstaande ouders hebben gewoonlijk een lagere financiële en materiële draagkracht, minder tijd voor schoolse begeleiding, en een meer beperkt sociaal ondersteuningsnetwerk. Bovendien kunnen gebroken gezinssituaties leiden tot socio-emotionele problemen bij het kind zelf. Over het relatieve belang van al deze oorzakelijke verbanden kunnen we met de analyses in dit rapport nog geen uitspraak doen. Ook de internationale literatuur is op dit gebied heel verdeeld. Meer diepgaande analyses zijn hier zeker wenselijk.

2.4 Geslacht

Het is inmiddels welbekend dat meisjes in het onderwijs vaak beter presteren dan jongens. De evidentie in dit cijfermateriaal is echter omvattend en 'verpletterend': Jongens beginnen reeds hun kleuteronderwijs met vertraging t.o.v. meisjes. Ze lopen meer dan tweemaal zoveel risico om in het buitengewoon lager onderwijs terecht te komen. In het secundair onderwijs hebben ze aanzienlijk méér kans op vertraging en belanden ze vlugger in de waterval; hun risico op ongekwalificeerde uitstroom ligt aanmerkelijk hoger dan dat van meisjes. Jongens participeren minder aan het hoger onderwijs, al kiezen ze daar vaker voor de lange studies (met name hogeschoolonderwijs met 2 cycli).

3. Trends?

Het aantal beschikbare observaties laat niet toe om gedetailleerde indicatoren te meten op jaarbasis. Bovendien kampen we met een probleem van selectieve uitval uit de databank, waarbij de zwakste groepen sneller uit het panel verdwijnen.

Onze voorlopige schattingen suggereren toch enkele positieve trends:

- a. een verbetering van de slaagkansen in de eerste graad van het lager onderwijs (wat zou kunnen wijzen op een positieve impact van het beleid inzake zorgverbreding);⁸
- b. een verbetering van de slaagkansen in de tweede graad van het secundair onderwijs (misschien te danken aan een betere leerlingenbegeleiding en een beter oriënteringsbeleid in scholen?).
- c. een trend tot verhoogde participatie aan het hoger onderwijs.

We moeten echter voorzichtig blijven en uit deze bevindingen nog geen te sterke besluiten trekken, omwille van beperkingen van de gegevens. Bovendien konden we (nog) niet vaststellen of de sociale ongelijkheid in het onderwijs in het voorbije decennium globaal toe- of afgenomen is. Bijvoorbeeld betekent een verhoogde doorstroming naar het hoger onderwijs niet noodzakelijk een meer gelijke doorstroming. Daarover is verder onderzoek beslist wenselijk.

⁸ Zorgverbreding (één van de voorlopers van het Gelijke OnderwijsKansenbeleid en van de zorgcoördinatie in het basisonderwijs) was gericht op de opvang van leermoeilijkheden en socio-emotionele problemen bij de overgang van het kleuter- naar het lager onderwijs.

4. Implicaties voor het gelijkekansenbeleid

Alhoewel dit onderzoek louter beschrijvend is gebleven, levert het wel een aantal inzichten op die nuttig zijn voor het onderwijsbeleid.

Bijvoorbeeld wijzen bovenstaande trends in het basis- en secundair onderwijs op *mogelijk positieve effecten van zorgverbreding en leerlingenbegeleiding* op de slaagkansen.

Bovendien kunnen we uit de analyses per doelgroep een paar conclusies trekken i.v.m. de *financieringscriteria* van scholen in het kader van het nieuwe *decreet op de gelijke onderwijskansen*. De vijf huidige criteria om de doelgroepeleringen af te bakenen zijn: het onderwijsniveau van de moeder, economische inactiviteit van beide ouders, trekkende bevolking, thuisloosheid van de leerling en (enkel in combinatie met andere criteria) de thuistaal van de leerling.

Vooreerst bevestigen de cijfers – voorzover onze informatie reikt⁹ – dat de huidige criteria goed gekozen zijn: het *onderwijsniveau van de moeder* is bv. (net zoals dat van de vader) een zeer sterke voorspeller van de onderwijskansen van kinderen. Hetzelfde geldt voor de economische inactiviteit van beide ouders. Het feit dat de *thuistaal* alleen in cumulatie met andere achterstellingscriteria gehanteerd wordt, blijkt eveneens een juiste optie te zijn. Immers, de breuklijn inzake onderwijskansen loopt niet tussen Vlaamse en andere kinderen, maar tussen westerse en Maghrebijnse kinderen. Deze laatste groep wordt gekenmerkt door een cumulatie van etnisch-culturele achterstelling met laaggeschooldheid en een hoge inactiviteitsgraad van de ouders. Dat is veel minder het geval voor bv. Franstalige leerlingen, of niet-Nederlandstalige leerlingen van EU- of Amerikaanse afkomst (die dan ook niet onder de criteria van het GOK-beleid vallen).

Anderzijds suggereren onze bevindingen dat het wenselijk zou zijn om naast de vijf huidige criteria ook expliciet rekening te houden met de *gezinssituatie* van leerlingen (eventueel ook als additioneel criterium zoals de thuistaal). Kinderen uit éénuoudergezinnen lopen haast over de ganse lijn hogere risico's dan andere jongeren. Het weglaten van dit criterium uit de nieuwe regelgeving mag dan wel gemotiveerd zijn door discretie t.a.v. de ouders; vanuit educatief oogpunt is het daarom niet minder belangrijk.¹⁰

De vastgestelde kansenverschillen naar *geslacht* wijzen voor één keer op een omslaande balans in het voordeel van meisjes. Dit voordeel is bijna over de hele lijn merkbaar, van bij de start van het kleuteronderwijs tot en met het einde van het hoger onderwijs. Omdat ons onderzoek louter beschrijvend is, willen we ons niet te ver wagen in het interpreteren van deze bevindingen. Duidelijk is alvast, dat het onderwijs in de voorbije decennia een enorme rol heeft gespeeld in de vrouwenemancipatie (ook al is daarmee de ongelijkheid op de arbeidsmarkt nog niet weggewerkt). Het feit dat huidige nadeel van jongens reeds in de eerste kleuterklas merkbaar is, wijst erop dat het deels te maken heeft met factoren in de gezinscultuur; maar het verschil wordt eerder versterkt dan weggewerkt door het onderwijs. Wordt het stilaan tijd om te denken aan positieve acties voor jongens in het onderwijs?

Tot slot willen we beklemtonen dat dit onderzoek met vrij weinig middelen heeft kunnen plaatsvinden omwille van het feit dat we konden beschikken over bestaande (hoewel onvolmaakte) gegevensbronnen. Het verdient dan ook aanbeveling dat de analyses in de toekomst verder worden geactualiseerd tot een echt *permanente 'monitor'* van de sociale (on)gelijkheid in het Vlaams onderwijs.

⁹ In de databank is geen informatie beschikbaar over trekkende bevolking of thuisloosheid van de jongere.

¹⁰ In het vroegere beleid inzake zorgverbreding werd de gezinssituatie wel als doelgroepindicator gebruikt. Dit criterium werd in het GOK-decreet weggelaten omwille van het gevoelige karakter van deze informatie.

De studie

Steven Groenez, Inge Van den Brande & Ides Nicaise (2003), *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs. Een verkennend onderzoek op de Panelstudie van Belgische Huishoudens*, Steunpunt LOA 'Loopbanen doorheen onderwijs naar de arbeidsmarkt' (LOA-rapport nr. 10), Leuven, 238 p.

Het Cijferboek kan besteld worden bij Christel Deno, Steunpunt LOA – Unit A, Dekenstraat 2, 3000 Leuven (tel. 016/32 58 59). Kostprijs: € 14,00. U kan het ook downloaden van de website:

www.steunpuntloopbanen.be

De auteurs

Steven Groenez (handelsingenieur en licentiaat politieke wetenschappen) is senior onderzoeker bij het Hoger Instituut voor de Arbeid (HIVA) van de K.U.Leuven.

Prof. dr. Inge Van den Brande (eveneens handelsingenieur) was tot voor kort wetenschappelijk medewerker bij het HIVA en is thans docente HRM bij de Vlaamse Economische Hogeschool te Brussel.

Prof. dr. Ides Nicaise is projectleider bij het HIVA en docent onderwijseconomie bij het Departement Pedagogische Wetenschappen van de K.U.Leuven.

